

ПЕРЕКЛАД ЯК СВОЄРІДНИЙ ТИП МІЖМОВНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Переклад як своєрідний тип міжмовної та міжкультурної комунікації, наділений багатограним характером і відповідно може оцінюватись з різних точок зору, – перш за все, з точки зору відповідності оригіналу (незважаючи на ефект, створений перекладом) або з точки зору комунікативного ефекту, досягнутого за допомогою перекладу (його прагматичною адекватністю).

Становлення самостійної наукової дисципліни – перекладознавства передбачає ітермінологічну визначеність базових перекладознавчих понять щодо різновидів вторинних текстів, до яких поза сумнівом можна віднести і поняття «адаптації». Нажаль, ми змушені констатувати, що у вітчизняному й зарубіжному перекладознавстві й до сьогодні бракує системного теоретичного обґрунтування адаптації як одного з базисних понять перекладознавства; не зазначено основних відмінностей адаптації суміжних форм вторинної комунікації; не визначено найважливіших культурних чинників, що спонукають до неї; не розроблено методологічних засад перекладацької адаптації різних типів текстів, дискурсів.

До нечисленних, але переконливих праць з вивчення адаптації можна зарахувати статтю О.А. Кальниченко й В.О. Подміногіна, яка містить короткий історичний екскурс у проблематику й подає теоретичне обґрунтування проблеми співвіднесеності понять переклад і адаптація [1].

Проте нинішній погляд, перекладацька адаптація як проміжна зона, має своюпринадливу силу, яка полягає в тому, що адаптивні моделі прагматичних типів текстів пояснюють необхідність застосування трансформацій і таким чином, зникають теорію комунікації, прагмалінгвістику й теорію перекладу. Адаптивні перекладацькі моделі покликані розкрити причини змін тексту в процесі (його) переходу з дискурсу в дискурс, з одного типу тексту в інший або переходу від однієї ідеології до іншої. Ці самі моделі пояснюють трансформаційні зміни під час перекладу з мови в мову, з культури в культуру.

В окремих випадках перед перекладачем постає завдання не лише перекласти, а й опрацювати текст. У сучасних дослідженнях дедалі частіше простежуються судження про те, що тексти, які потребують супровідного опрацювання, слід вважати фактами не так перекладу, як мовного посередництва, до якого належить і адаптація [2; 3]. І тому, якщо перед перекладачем постало завдання досягти заданого комунікативного ефекту, що звичайно передбачає прагматичну адаптацію, то цей вид діяльності «виходить за межі перекладу як процесу створення тексту, комунікативно рівноцінного оригіналу» [4].

Іншими словами, адаптація й переклад репрезентують принципово відмінні види практичної діяльності, причому на відміну від перекладу адаптація рівносильна руйнації та перекрученню джерельного тексту. Тому деякі вчені вважають, що адаптація як один із різновидів мовного посередництва перш за все «полягає у спрощенні тексту, як формальному, так і змістовному» [2]. Український дослідник В. Радчук також вважає, що адаптація, яка передбачає «звуження лексики й граматики», широко застосовується з навчальною метою – для адаптації творів читачам, які опановують іноземну мову, або дітям – для адаптації «дорослої» класики. Треба віддати йому належне: В. Радчук погоджується з тим, що переклад за адаптацією – це подвійний процес і, що адаптація ступенюється і може бути стадіальною. Але знов-таки адаптація оцінюється автором негативно, оскільки порівнюється з «чорнобілою графічною мініатюрою з великого художнього полотна», яка хоч і упізнається, але це лише копія та ще й «здешевлена» [7]. Іншакрайність у розумінні явища адаптації виявляється іноді в тому, що адаптацію дорівнюють коментуванню. Так, наприклад, О.А. Якименко зауважує, що «на даному етапі ... універсальна стратегія коментування/адаптації перекладного тексту знаходиться у стадії розроблення» [8]. «Пристосування» перекладного тексту для «полегшення» розуміння смислів оригінального тексту «збіднює міжкультурну комунікацію, нівелює міжкультурні розбіжності, створює хибне уявлення про те, що «всюди все так само» [9] і тому вимагає «неабиякої обережності» під час застосування [9]. Щоправда, тепер уже йдеться не про міжмовні відмінності, що принципово вирішуються засобами власне перекладу, а про міжкультурну асиметрію, однак і тут учені остерігають нас від застосування адаптації, оскільки вона значною мірою деформує уявлення про іншу культуру й тому вважається «найбільш кардинальним перекладацьким перетворенням» [2; 9].

Вперше висловлена О. Каде проста думка про те, що переклад – лише один із видів мовного посередництва, надає можливість під час зіставлення з іншими його видами виразніше виявити його специфіку [10]. В принципі те саме можна стверджувати й про адаптацію: визначення поняття «адаптація» неможливо без попереднього аналізу як самого поняття «адаптація», так і суміжних з ним видів мовного посередництва. Проте той самий О.Каде, описуючи радикальні компенсуючі розбіжності, заборонені в перекладі, наголошує на тому, що їх застосування перетворює продукт мовного посередництва на «адаптивне перекладення», яке відповідно не може мати нічого спільного з перекладом [10].

Щодо видів міжмовного посередництва можна погодитись із тим, що трансляція текстів поєднана не лише з подоланням міжмовних і міжкультурних бар'єрів, а й з нейтралізацією суб'єктивно-особистісного ставлення перекладача до тексту оригіналу. Сучасна норма перекладу досить суворо ставиться до вирішення питання про вияв творчої свободи перекладача. Вона передбачає мінімум утручання перекладача у вихідний текст, максимальне «знеособлення» перекладу. Остаточна «прагматична» нейтралізація перекладацької позиції неможлива з причин, обумовлених специфічною «читацькою» суб'єктивністю перекладача, неминучістю перекладацьких рефлексій.

Перекладач, у яких би умовах він не працював, перш за все є комунікантом і відносно тексту оригіналу він є адресат. Під час перекладу, коли виникає потреба розмежування, що необхідно зберегти, а чим можна пожертвувати, добираючи для одних компонентів тексту відповідності, а для інших – трансформації, текст постає процесом, а сам перекладач – автором тексту-процесу, адресантом. Таким чином перекладач поєднує в собі й адресанта, й адресата. Інтерпретаційна настанова перекладача простежується вже тоді, коли «оригінал ще тільки-но сприймається своїм майбутнім перетворювачем» [10, 39]. У цьому сенсі й у контексті визначення адаптації ми не можемо не згадати про вільний переклад та інші види мовного посередництва або види адаптивного перекладу.

Кожен переклад відображає «свій» оригінал, який може суперечити наміру автора, загальноприйнятій концепції твору тощо, але завжди впливає з наміру тексту, що його аж ніяк не вичерпує одне тлумачення. Теоретичні й практичні дослідження інтерпретації як виду мовного посередництва використовують різні підходи. Протиставлення перекладу й інтерпретації спростовується, якщо виходити з того, що інтерпретація – це «окремий вид перекладу, що ґрунтується на в рахуванні позамовної дійсності» [6]. Існує й інший підхід до інтерпретації, суть якого полягає в урахуванні особистості перекладача й домінуючої настанови інтерпретації на «творчі начала» перекладу [9]. Перекладач здійснює перекладацьку діяльність на рівні тексту, а не окремих мовних одиниць, що спричиняє певні ускладнення у виборі варіанта перекладу, тому одним з вагомих питань теорії перекладу є дослідження характеру перекладацької творчості як процесу прийняття перекладачем інтуїтивних рішень. Як уже зазначалося, явище інтерпретації досліджується в основному на матеріалі художньої літератури. За словами В.В. Коптілова, в процесі художнього перекладу відбувається творча взаємодія індивідуальностей автора оригіналу і перекладача. Ідеться тут про вміння побачити світ крізь призму змальованих в оригіналі образів і донести це бачення до своєї аудиторії, уникаючи «стилістичної переоцінки цінностей». Проте «інтерпретація – ознака не лише літературного перекладу. Та саме в ньому вона найбільш очевидна й найбільш значуща» [10, 70].

Відмінність перекладу-адаптації від перекладу-репродукції та інших різновидів інтертекстів або видів (між)мовного посередництва полягає в тому, що перекладацька адаптація свідомо зорієнтована на зіставлення й перевірку текстом оригіналу. Перекладацька адаптація не суперечить перекладу-репродукції, а є комплементарним типом перекладу.

Адекватний переклад у будь-якому разі передбачає адаптацію. Інша річ, що пропорції власне перекладацьких і адаптивних стратегій підпорядковані типові тексту, та не просто умоглядному типові тексту, а прагматичному. Чим ближче прагматична функція тексту до домінантних, тим більше адаптивних стратегій необхідно застосовувати, але не забуваючи про власне перекладацькі. Іншими словами, головний критерій адаптації тексту – це його прагматична орієнтація.

Література

1. Кальниченко О.А., Подміногін В.О. Переклад та адаптація // Вісник Харківського нац. у-ту ім. В.Н.Каразіна. Сер.романо-германська філологія. - Харків: ХНУ, 2004. - №636. - С. 201-206.
2. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: Учеб.пособие. - СПб.: Филологический фак. СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. - 352 с.
3. Комиссаров В.Н. Перевод и интерпретация // Тетради переводчика / Под ред Л.С. Бархударова. - М.: Высшая школа, 1982. - Вып. 19 - С. 3-20.
4. Радчук В. Протей чи Янус? (Про різновиди перекладу) // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. «Григорій Кочур і український переклад» (м.Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р.) / Редкол.: О.Чердніченко (голова) та інш. - Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. - С. 255 - 267.
5. Якименко О.А. Перевод и комментарий: пределы адаптации // Матер. VI Междунар. науч. конф. По переводоведению «Федоровские чтения» (21-23 окт. 2004 г.). - СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2005. - С. 508 - 514.
6. Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. - 544 с.
7. Kade O. Die Sprachmittlung als gesellschaftliche Erscheinung und Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchung // Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 3. - Leipzig, 1980. - S. 194-197.
8. Новикова М.А. Прекрасен наш союз. Литература - переводчик -жизнь: Лит.-крит. очерки. - К.: Рад.письменник, 1986. - 224 с.
9. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник. - К.: Юніверс, 2002. - 280 с.

10. Грабовецька О.С. Епітетна конструкція в перекладах Григорія Кочура // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. «Григорій Кочур і український переклад» (м. Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р.) / Редкол.: О.Чердніченко (голова) та інш. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. - С. 108 – 112.

УДК 811.14'06'373.45(043)=14

Пічахчи О.В.

старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Πρώτα απ' όλα πρέπει να αποσαφηνιστεί η ορολογία του θέματος. Ο δανεισμός στην νεοελληνική γλώσσα αποτελεί ένα αρκετά πολύπλοκο φαινόμενο. Από το μοντέλο του Betz προκύπτει η τριμερής διάκριση: 1. Μια λέξη γίνεται δεκτή σε μια άλλη γλώσσα (ξένη / δάνεια λέξη). 2. Η ξένη λέξη χρησιμοποιείται ως πρότυπο για τη δημιουργία νεολογισμού με βάση τα στοιχεία της γλώσσας υποδοχής (δάνεια κατασκευή) 3. Μια ήδη υπάρχουσα λέξη της γλώσσας υποδοχής αποκτά τη σημασία της αντίστοιχης ξένης λέξης (δάνεια σημασία) [2, σ. 328].

Ο δανεισμός αποτελεί σημαντική πηγή εμπλουτισμού μιας γλώσσας από κάποια άλλη η οποία διαθέτει τα απαραίτητα στοιχεία για τη δήλωση νέων εννοιών ή πραγμάτων. Η επαφή των γλωσσών, η οποία μαρτυρείται από την αρχή της γραπτής παράδοσης, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για το δανεισμό. Στην εποχή μας το φαινόμενο του δανεισμού έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις λόγω της διάδοσης των μέσων μαζικής επικοινωνίας και της συνεργασίας των λαών μεταξύ τους. Ο δανεισμός διακρίνεται σε δυο μεγάλες κατηγορίες, τον λεξικό (μορφή) και τον σημασιολογικό (περιεχόμενο).

Ο εξωτερικός ή λεξικός δανεισμός χωρίζεται σε ξένες (borrowed / foreign word) και δάνειες (loan word) λέξεις [2, σ. 328].

Η επιστημονική συζήτηση γύρω από τη διάκριση ανάμεσα σε ξένες και δάνειες λέξεις συνεχίζεται εδώ και εβδομήντα χρόνια χωρίς οι ερευνητές να έχουν καταλήξει σε μια αποδεκτή λύση. Βασικό κριτήριο για το χαρακτηρισμό μιας λέξης ως ξένης ή δάνειας είναι ο βαθμός της φωνολογικής, μορφολογικής ή γραφηματικής ενσωμάτωσής της στο σύστημα μιας γλώσσας. Για την κατηγοριοποίηση αυτή χρησιμοποιούνται χωρίς συνέπεια διάφορα άλλα κριτήρια, π.χ. η προφορά ή η γραπτή παράσταση της λέξης, η χρήση της και το αμφιλεγόμενο γλωσσικό αίσθημα. Πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα ότι οι κατηγορίες «ξένη» και «δάνεια» λέξη δεν παίζουν αποφασιστικό ρόλο στο σύγχρονο επίπεδο ανάλυσης της γλώσσας, όπως διαπίστωσε ήδη ο Saussure. Στη νεοελληνική βιβλιογραφία σχετικά με τους ξενισμούς, αναφέρεται συχνά ότι οι δάνειες λέξεις (π.χ. *καφές*, *σαμπάνια*, *σπίτι*) «δεν κρίνονται απόβλητες» σε αντιδιαστολή προς τις ξένες (π.χ. *μίξερ*, *μπουτίκ*, *φαστ φονντ*). Ένας τέτοιος διαχωρισμός έχει πρακτική αξία μόνο για τους καθαρολόγους, οι οποίοι, στηριζόμενοι σ' αυτόν, δέχονται ή απορρίπτουν κατά βούληση λεξιλογικά στοιχεία. Η μέθοδος αυτή είναι αντιεπιστημονική επειδή γίνεται σύγχυση ανάμεσα στη συγχρονία και τη διαχρονία. Πολλές από τις λεγόμενες δάνειες λέξεις υπήρξαν σε κάποια περίοδο της ιστορίας της γλώσσας ξένες και μόνο με την πάροδο των ετών προσαρμόστηκαν στο φωνολογικό και μορφολογικό σύστημα της συγκεκριμένης γλώσσας.

Αυτή η κατηγοριοποίηση, η οποία μένει στο επιφανειακό επίπεδο των λεξιλογικών τυπών και αγνοεί τη σημασία των λέξεων στο εκάστοτε γλωσσικό περιβάλλον, πρέπει να αντικατασταθεί από άλλες πολύ πιο βασικές, όπως είναι για παράδειγμα οι σημασιολογικές, οι υφολογικές και κυρίως οι κοινωνιογλωσσολογικές κατηγοριοποιήσεις. Μελετώντας κανείς συγχρονικά μια γλώσσα είναι σημαντικό να διαπιστώσει από ποιον χρησιμοποιείται η ξένη λέξη, με ποιον συνομιλητή, σε ποιο γλωσσικό περιβάλλον, με ποια υφολογική χροιά και κυρίως με ποια σημασία σε σύγκριση με τις σημασίες άλλων λέξεων του σημασιολογικού πεδίου στο οποίο εντάσσεται η ξένη λέξη. Μια λέξη μπορεί να είναι γνωστή σε κάποιον ομιλητή και να ανήκει στο ενεργητικό του λεξιλόγιο, σε έναν άλλον ενδέχεται να ανήκει μόνο στο παθητικό λεξιλόγιο. Η διαφοροποίηση αυτή βρίσκεται σε συνάρτηση, ανάμεσα στα άλλα, με την ηλικία, την κοινωνική θέση, το επάγγελμα και τη μόρφωση του ατόμου και το περιβάλλον στο οποίο ζει. Σημαντική, είναι ακόμη η έρευνα της διαδικασίας ενσωμάτωσης μιας ξένης λέξης ή έκφρασης στο σύστημα μιας γλώσσας, η μετακίνηση του ξενισμού ή του δανείου από την περιφέρεια προς το κέντρο του λεξιλογικού συστήματος [2, σ. 329].

Ο όρος εσωτερικός ή σημασιολογικός δανεισμός ή δάνεια υποκατάσταση δηλώνει ως γενική έννοια όλα τα είδη των σημασιολογικών δανείων, δηλαδή την αναπαραγωγή ορισμένων λεξιλογικών στοιχείων της δότριας γλώσσας με μέσα της γλωσσάς υποδοχής. Η δάνεια κατασκευή και η δάνεια σημασία αποτελούν υποδιαίρεση του σημασιολογικού δανεισμού. Η δάνεια κατασκευή χωρίζεται σε δάνειο σχηματισμό και δάνεια δημιουργία, η οποία αντιπροσωπεύει την πιο ελεύθερη παραλλαγή της δάνειας κατασκευής, έναν τυπικά ανεξάρτητο νέο σχηματισμό. Ο δάνειος σχηματισμός, αντίθετα, είναι τυπικά εξαρτώμενος νεολογισμός και διακρίνεται σε μεταφραστικό δάνειο και σε ελεύθερο μεταφραστικό δάνειο. Ο όρος «μεταφραστικό δάνειο» αναφέρεται στην ακριβή, λέξη προς λέξη, μετάφραση μιας ξένης έκφρασης που περιέχει περισσότερες από μια λέξεις (π.χ. *πόλεμος των άστρων: stars war*). Ο όρος (σημασιολογικό) «έκτυπο» δεν έχει επικρατήσει. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν σύνθετες λέξεις οι οποίες περιέχουν τουλάχιστο δυο αυτοτελή λεξιλογικά στοιχεία, εξαιρουμένων των γραμματικών μορφημάτων (π.χ. *ουρανο-ξύστης* < αγγλ. *sky-scrapers*).